

27. Див.: Драгоманов М. Историческая Польша и Великоорусская Демократия. Отпечатки из: Вольное слово, пересм. и доп. Женева: Тип. «Работника» и «Громады». 1881.
28. «Вільна спілка» – «Вольный союз». Спроба української політико-соціальної програми. Збір і пояснення М. Драгоманова / переклад Т. Андрусяка. Цит. за: Андрусяк Т. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). Львів: Світ. 1998. С. 126–129.
29. Франко І. Хома з серцем і Хома без серця. Зібрання творів: у 50 т. Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. Київ: Наук. думка. 1979. Т. 22. С. 7–29.
30. Франко І. Що таке громада і чим вона повинна бути? Зібрання творів: у 50 т. Редкол.: Є. Кирилюк (голова) та ін. Київ: Наук. думка. 1985. Т. 44. Кн. 1. С. 175.
31. Франко І. Чого хоче Галицька робітницька громада? Зібрання творів: у 50 т. Редкол.: Є. Кирилюк (голова) та ін. Київ: Наук. думка. 1985. Т. 44. Кн. 1. С. 153–158.

ГОДОВАНИК Є. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
та публічного адміністрування
(Маріупольський державний
університет)

УДК 347.77(045)

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Статтю присвячено проблемам визначення теоретико-методологічних аспектів дослідження ефективності конституційно-правових норм як загальнотеоретичної та практично-прикладної категорії, що розглядається фундаментальною основою розроблення та ухвалення якісних та дієвих нормативно-правових актів відповідними компетентними суб'єктами конституційної правотворчості.

Ключові слова: конституційно-правова норма, правова система, конституційне право, ефективність, якість правотворчості.

Статья посвящена проблемам определения теоретико-методологических аспектов исследования эффективности конституционно-правовых норм как общетеоретической и практически-прикладной категории, что рассматривается фундаментальной основой разработки и принятия качественных и эффективных нормативно-правовых актов соответствующими компетентными субъектами конституционного правотворчества.

Ключевые слова: конституционно-правовая норма, правовая система, конституционное право, эффективность, качество правотворчества.

The article is devoted to the problems of determining theoretical and methodological aspects of the research of the effectiveness of constitutional law norms as a general theoretical and practical-applied category, which is considered as the fundamental basis for the development and adoption of qualitative and effective normative legal acts by the relevant competent bodies of constitutional law-making.

Key words: constitutional law norm, legal system, constitutional law, efficiency, quality of lawmaking.

Вступ. Ефективність функціонування правової системи на сучасному етапі об'єктивної визначається головною цінністю, якою є тільки людина. До того ж в умовах глобалізації людська активність прийшла у протиріччя з тоталітарною залежністю від імперативів економічної й технологічної ефективності, гостро постало питання про те, чи можливо примирити ідентичність з ефективністю, традиційні цінності з культурою Інтернету, подолати всезростаючий дефіцит людяності та духовності.

За таких умов юридична наука гостро потребує формування сучасного методологічного інструментарію дослідження об'єктивних явищ, процесів, феноменів суспільно-правового характеру, включаючи розроблення належних конкретно-наукових методів пізнання.

Дослідженням проблем ефективності правотворчості та правозастосування у конституційному праві вивчали такі видатні вітчизняні й зарубіжні науковці, як С. С. Алексєєв, М.О. Баймурагов, О.В. Богачова, С. В. Богачов, Л.Д. Воєводін, Ю.О. Волошин, Л. Дюгі, Л.І. Заморська, О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, К. Корсгаард, В.В. Лазарев, А. Пінер, П.М. Рабинович, С. Г. Стеценко, В.Л. Федоренко, Ю.С. Шемшученко та інших.

Водночас наявні дослідження не вирішують завдання щодо пошуку принципово нових підходів до визначення комплексної соціальної та юридичної моделі ефективності конституційно-правових норм, зокрема з урахуванням інтеграційного чинника, що значно впливає на загальну ефективність та дієвість функціонування національних правових систем європейських держав, зважаючи на інтенсифікацію процесу реалізації конституційної реформи в українському суспільстві на новітньому етапі його прогресивного становлення та розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення належних доктринальних підходів до визначення параметрів ефективності та якості правотворчості у сучасних правових державах, зокрема тих, що обґрунтовано належать до стандартизованої концептуальної європейської моделі конституціоналізму та парламентаризму.

Результати дослідження. Кожна правова доктрина, незважаючи на спільний предмет дослідження, має самостійний спосіб обґрунтування, методологію пізнання права, програмні вимоги, а тому різні методологічні підходи не можуть бути механічно зведені до якогось одного, універсального і єдино правильного трактування права, праворозуміння та відповідних способів забезпечення ефективної дії правових норм та забезпечення належного впливу на стан суспільних відносин. Саме на розумінні цієї основоположної плюралістичної ідеї ґрунтується множинність наукових учень про ефективність конституційно-правових норм, яка відображає різноманіття правових поглядів у різних суспільствах.

Загалом, слід зазначити, що у сучасній юриспруденції мають місце два взаємовиключних підходи. По-перше, існує точка зору про необхідність створення єдиного поняття права. Це передбачається зробити в межах нового нормативізму, або лібертарно-юридичної теорії, або в результаті інтегративного підходу, або в межах однієї з класичних теорій права. Пошуки такого всеосяжного визначення припускають, що всі інші дефініції права свідомо помилкові. По-друге, висловлюються судження про принципову неможливість знайти єдине визначення права через складність та багатоаспектність права, а тому пропонується розглядати поняття права множинністю конкуруючих між собою концепцій і можливість паралельних типів праворозуміння [1, с. 25].

Формально-догматична юриспруденція ґрунтується на уявленні, що право виражається в словесній формі і міститься в текстах законів і підзаконних актів. Джерело виникнення законодавства за такого підходу – це держава, тому право, з точки зору представників цієї теорії, визначається системою норм, санкціонованих і охоронюваних від порушень за допомогою заходів, здійснюваних державною владою.

Формально-догматична юриспруденція є основою для формування та вивчення таких категорій загальної теорії права і держави, як норма права, правовідносини, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, юридична відповідальність; для розроблення прийомів з'ясування та роз'яснення текстів нормативно-правових актів; для створення парадигм вирішення юридичних суперечок тощо [2, с. 46].

Саме тому формально-юридичний підхід до права та праворозуміння, як убачається, необхідний у сфері правозастосовчої діяльності, тобто повсякденної реалізації правових, зокрема конституційно-правових норм, з метою досягнення ефективного рівня впливу нормативного масиву на суспільні відносини шляхом забезпечення усталеної правомірної поведінки суб'єктів.

На думку видатного науковця (прихильника формально-догматичної юриспруденції) Г. Ф. Шершеневича, щоб знайти визначення поняття про право, треба «визначити поняття позитивного права». Учений звертає увагу на те, що «увазі дослідника підлягає тільки те право, яке діє, але не те право, яке мало б діяти» [3, с. 231], тобто чинні, а не бажані чи оптимальні за своєю ефективністю правові норми. При цьому зміст формально-догматичного праворозуміння полягає в неухильній вимозі виконувати приписи чинного права, а саме тому його прихильники звертають пильну увагу на розроблення формального боку права.

Із такою точкою зору навряд чи можна цілком погодитися, оскільки предметом наукового дослідження ефективності конституційно-правових норм, що визначає його методологічний інструментарій, на наш погляд, є не тільки існуючий стан реалізації правових норм, але (не в останню чергу) пошук оптимальних шляхів підвищення ефективності регулюючого впливу конституційно-правових норм у сучасних умовах розвитку світового та українського конституціоналізму, правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції, здійснення комплексної конституційної реформи з метою модернізації національної правової системи тощо.

Із цієї точки зору, методологія дослідження категорії «ефективність конституційно-правових норм» має бути спрямованою на вирішення таких ключових завдань, як а) аналіз ефективності впливу чинних конституційно-правових норм на суспільні відносини; б) порівняльно-правове дослідження ефективності реалізації конституційно-правових норм в Україні та зарубіжних державах, насамперед державах-членах Європейського Союзу і тих, що проголосили стратегічний курс на вступ до ЄС, зокрема шляхом побудови моделі співробітництва з ЄС на основі угод про асоціацію; в) визначення оптимальних шляхів досягнення ефективного впливу конституційно-правових норм на суспільні відносини у контексті конституційної модернізації суспільства та глибинного комплексного реформування найважливіших конституційно-правових інститутів.

Слід зазначити, що вирішення вказаних завдань потребує деяких термінологічних та змістовних уточнень щодо методологічних конструкцій та засобів, що використовуються для означеної мети.

По-перше, у сучасній юриспруденції відсутнє єдине розуміння методології. Як убачається, у контексті дослідження категорії «ефективність конституційно-правових норм» під його методологією слід розуміти комплексне доктринальне уявлення про оптимальний спосіб створення та реалізації галузевих конституційно-правових норм шляхом визначення належних методологічних способів та прийомів, здатних забезпечити максимальну ефективність позитивного впливу на суспільні відносини в межах національної системи права.

По-друге, формування належної методології дослідження безпосередньо залежить від його предмета, включаючи його внутрішнє змістовне наповнення, ознаки, правову природу, адже, як стверджує видатний філософ – основоположник філософської школи феноменології Е. Гуссерль, «істинний метод впливає з природи предметів, які підлягають дослідженню, а не з наших задалегідь складених суджень і уявлень» [4, с. 66]. Із таким твердженням слід погодитися, адже насправді для отримання правильних методологічних способів та прийомів пізнання вкрай важливо визначити формальні якості об'єкта пізнання, тобто конституційно-правових норм – складового елементу національної системи права, сутнісні характеристики якого визначаються формально-юридичним гносеологічним інструментарієм.

По-третє, під методологією дослідження категорії «ефективність конституційно-правових норм» слід розуміти не лише збірку певних теоретичних положень, що потребують наукового опрацювання, а найбільш загальний метод, систему підходів та прийомів рішення тих чи інших питань дослідження або діяльності. Таким методом у позитивістській інтер-

претації правових явищ визнається формально-юридичний, а ефективність правового регулювання пов'язується з формально правильною реалізацією чинних правових норм незалежно від змістовного складника та відповідності «природному» праву.

На думку Я. Гайворонської, правові норми складають право в цілому, а юридичні норми є найбільш формалізованим видом правових норм та пов'язані з державою як суб'єктом створення та забезпечення [4, с. 71]. Із такою спробою усунути дуалізм позитивного та природного права важко погодитися, оскільки не зовсім зрозумілим залишається поділ норм на «правові» та «юридичні», адже предметом дослідження юридичних наук якраз і є право як цілісна система правил поведінки суб'єктів правових відносин, а формальна визначеність – однією з обов'язкових ознак, які відрізняють правове регулювання від інших видів соціального регулювання і відповідних соціальних норм (політичних, корпоративних, моральних, релігійних та інших). Як убачається, для подолання вказаної методологічної проблеми ключовим питанням є знаходження способів інтеграції природного (такого, що формується об'єктивно, на думку деяких науковців, навіть спонтанно) та позитивного (штучно створеного законодавцем) права до єдиної системи права, включаючи пошук доцільних засобів її дослідження та доктринальної інтерпретації.

Водночас представники соціологічного напрямку права дорікають прихильникам юридичного позитивізму в тому, що їхня теорія не тільки не досліджує питання джерел права, але й не дає обґрунтування права (як соціально-культурного феномена життя людини). Крім того, на погляд представників цього підходу до праворозуміння, використовуючи формально-догматичну методологію пізнання права, з права виключаються або недооцінюються звичайне право, більша частина норм міжнародного права, канонічне право, джерелами яких держава не є безпосередньою.

Зазначене зауваження особливо актуалізується у сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції, зважаючи на формування цілого комплексу наднаціональних джерел права, механізм дії яких неможливо пояснити крізь усталені постулати класичної школи «державницького» позитивізму (наприклад, ідеться про «вторинне» право ЄС в частині тих його джерел, що мають властивість прямої дії щодо національних правопорядків держав-членів. – *Авт.*).

Соціологічний напрям у праві об'єднує різні школи, але спільним для них є критика теорії юридичного позитивізму, що зводив завдання юриспруденції тільки до формально-догматичного дослідження чинного законодавства і, як уже зазначалося, стану ефективності правотворчості та правореалізації чинних правових норм.

Не відкидаючи об'єктивного права, встановленого державою, прихильники соціологічної юриспруденції стверджують, що самі по собі норми права, що містяться в текстах законодавчих актів, ще не утворюють права. Згідно з їхніми поглядами, справжній зміст права розкривається тільки за умови глибокого аналізу різних чинників, що впливають на виникнення правових приписів і створюють у підсумку систему права.

Згідно із соціологічним праворозумінням, велика увага в державі має відводитися суддівським функціям (Е. Ерліх, Ф. Жені, Г. Канторович, Р. Паунд, К. Левеллін, Д. Френк і ін). Правом називаються тільки ті норми, які створюються судом, суддя тут виступає в ролі основного «творця права».

Натомість основним доводом проти теорії юридичного позитивізму з боку природно-правової концепції є факт усвідомлення правової дійсності всіма суб'єктами приватного та публічного права. Ідеться про те, що всі нормативно-правові акти, створені законодавцем і реалізовані правозастосувальними органами, проходять складний шлях осмислення людиною, формуючи певний тип правової свідомості індивіда. Іншими словами, на думку представників цієї теорії, права поза людською правосвідомістю не існує [5, с. 235].

Критика цієї доктрини ґрунтується саме на положенні пріоритетного значення судді у державі. Уся справа в тому, як стверджують опоненти цього типу праворозуміння (прихильники теорії юридичного позитивізму і природно-правової школи. – *Авт.*), що протиставлення «живого» права суспільства і позитивних законів держави неминуче породжує і багато

в чому обґрунтовує суддівське свавілля. Якщо рішення судді визначається переважно власною правосвідомістю, його фактичні дії стають формально необмеженими. Тому не завжди можна бути впевненим, що суддя, здійснюючи правосуддя, керується нормами права, а не підміняє їх власною думкою чи інтересами у конкретному процесуальному провадженні.

Тобто будь-які правовідносини можуть бути реалізовані тільки через правосвідомість учасників правових відносин, тому суддя (як «творець права») виступає носієм не тільки своєї власне професійної правової свідомості, а й індивідуального світогляду, моральних та інших особистих якостей, що залежать від правової культури, від ціннісних орієнтирів особистості й цілого суспільства. Такі критичні аргументи характерні з боку представників природно-правової доктрини.

Прихильники юридичного позитивізму інакше представляють об'єкт критики, зокрема зміст права з точки зору соціологічного правознавства (правовідносини) [6, с. 300].

Однією з найбільш складних через багатозначність визначень є теорія природного права. Часто в науці про право і державу ця теорія ототожнюється з філософією права, метою якої називається умоглядна побудова ідеального політичного і правового порядку.

Водночас теорія природного права сприймалася мислителями різних епох по-різному, наприклад, як:

- 1) методологія (природне право – це те, що було б, якби не існувала держава);
- 2) історична гіпотеза (природне право – це те право, яке діяло в «природному», додержавному стані);
- 3) політичний і юридичний ідеал (природне право – це те право, яке має замінити політико-правовий порядок держави);
- 4) складовий елемент системи права (природне право – це те, яке має застосовуватися там, де відсутній закон, тобто заповнювати пробіли законодавства);

Отже, зміст теорії природного права змінювався протягом історії, що ускладнювало розуміння основних ідей цієї доктрини і створювало труднощі для практичного застосування приписів природного права в житті людей.

При цьому природно-правова концепція може бути ефективно використана при перехідних станах суспільного і державного розвитку, коли руйнуються стереотипи колишнього ладу і відсутні передумови нового. У період ідейних хитань ця концепція допомагає осмислити формальні цінності, до яких належить право і показати орієнтири бажаного розвитку політико-правових ідей і відносин. Для формування соціально орієнтованої держави з гарантованим відкритим переліком прав і свобод громадян представляється необхідним використовувати доктринальний зміст усіх теорій, зокрема теорії юридичного позитивізму [4, с. 72].

Таким чином, для належного дослідження феномена ефективності дії конституційно-правових норм у сучасному суспільстві слід комплексно (відповідно до основоположного у сучасній юриспруденції принципу наукового плюралізму. – *Авт.*) використовувати досягнення та підходи різних напрямів праворозуміння, основними з яких вбачаються саме формально-юридичний (позитивістський), соціологічний та природно-правовий.

Висновки. Отже, на підставі проведеного аналізу також можна стверджувати, що методологічні засади дослідження ефективності конституційно-правових норм мають бути побудовані на широкому міждисциплінарному підході, що враховує об'єктивні закономірності та досягнення правової науки (теорії держави і права та теорії конституційного права), загальної філософії, соціології, політології та інших провідних наук про суспільство та людину. Окреме місце серед указаних галузей наукового пізнання посідає, на наш погляд, загальна теорія держави і права, яка дає змогу узагальнити відомості про категорію «ефективність конституційно-правових норм», та соціологія, що спрямована на досягнення відповідності юридичного змісту правових норм об'єктивно існуючим суспільним відносинам та рівню правосвідомості суспільства на тому чи іншому конкретно-історичному етапі його розвитку.

Список використаних джерел:

1. Буткевич В.Г. Радянське право і міжнародний договір. Київ: Вища школа, 1977. 264 с.
2. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права: Учебное пособие. Том 1. Москва, 1995. 720 с.
4. Придворов Н.А., Трофимов В.В. Правообразование и правообразующие факторы в праве. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2012. 400 с.
5. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. Москва, 2002. 288 с.
6. Царьков И.И. Развитие правосознания в европейской традиции права. Санкт-Петербург, 2006. 344 с.

ЄВДОКИМОВ В. В.,

доктор економічних наук, професор,
ректор

*(Житомирський державний
технологічний університет)*

УДК 340.1

**ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ВИБОРЧОГО ПРАВА В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті здійснюється аналіз виборчого законодавства імперії Габсбургів, що почало розвиватися в другій половині ХІХ ст., коли імперія вступила в епоху конституціоналізму. Основна увага акцентується на виборчих кампаніях до Галицького крайового сейму, який у досліджуваній період перетворився на осередок політичного і суспільного життя краю. Визначаються основні передумови й етапи трансформації виборчого законодавства та його наслідки для розвитку українського національного руху в імперії.

Ключові слова: виборче законодавство, норми права, конституціоналізм, система парламентаризму, крайовий сейм, виборча кампанія.

В статье проводится анализ избирательного законодательства империи Габсбургов, которое начало развиваться во второй половине ХІХ в., когда государство вступило в эпоху конституционализма. Основное внимание акцентируется на избирательных кампаниях в Галицкий крайовой сейм, который в исследуемый период превратился в очаг политической и общественной жизни края. Определяются основные предпосылки и этапы трансформации избирательного законодательства и его последствия для развития украинского национального движения в империи.

Ключевые слова: избирательное законодательство, нормы права, конституционализм, система парламентаризма, крайовой сейм, избирательная кампания.

The article analyzes the electoral legislation of the Habsburg empire, which began to develop in the second half of the 19-th century, when the state entered the era of constitutionalism. The main attention is focused on election campaigns in the

